

RÉZMOVITS ÁDÁM

A nyugdíjszínvonal méréséről*

„Mindenkinek igaza van!” – Őze Lajos karakterének legendás mondata Gothár Péter és Bereményi Géza Megáll az idő című filmjében talán semmire sem illik jobban, mint a nyugdíjszínvonal megítélésére. Ahány nézőpont, annyi vélemény, mindegyik tartalmaz legalább egy cseppnyi igazságot. A közvélemény „természetesen” alacsonynak ítéli a nyugdíj általános színvonalát, főleg a fejlettebb országokhoz hasonlítva. Nyugdíjas ismerőssel beszélgetve pedig megtudhatjuk: ő miért érdemelne magasabb ellátást a többiekhez képest. A költségvetés őrei viszont szerte a világon a nyugdíjkiadások magas szintjén sopánkodnak. Ők főleg azt látják, mennyivel növeli az államkassza kiadásait az ellátási tömeg.

Egy szakmai összeállítás jogos követelménye, hogy kiderítse, vagy legalábbis keresse az „igazságot”. Választ adjon arra a kérdésre, hogy mikor alacsony, illetve mikor magas egy adott nyugdíj, illetve egy ország ellátási színvonala. Talán csalódást okozok, ha már jó előre jelzem: egyértelmű választ e dolgotatban nem fogok adni. Jelen tanulmányban a célunk sokkal csekélyebb: egy keretrendszer-javaslat a magyar nyugdíjszínvonal átfogó elemzéséhez.

Annak ellenére sem törekszünk az „igazság” kimondására, hogy a szakirodalmat böngészve látható: egy indikátort majdnem teljes konszenzussal helyeznek a többi fölé. Az elméleti helyettesítési ráta (*Theoretical Replacement Rate, TRR*) gazdagon dokumentált, széleskörűen alkalmazzák és sok kérdésre választ is ad. Bár a teljes „igazságot” önmagában nem alapozhatja meg, valóban érdemes kiindulópontként választani.

* A szerző köszönetet mond Borlói Rudolfnak, Császár Gyulának, Fábíán Attilának és Scherer Gábornak az elkészítés során nyújtott segítségért.

MIT MÉRÜNK ÉS MIHEZ KÉPEST?

A megközelítések, valamint az indikátorok sokféleségének alapja a nyugdíjszínvonal-hányados számlálójának és nevezőjének változatossága. A számláló kevésbé kérdéses: a nyugdíj – megállapításkor vagy más időpontbeli – összege, ritkábban a kiadások tömege. A „Mihez képest?” kérdés, tehát a nevező már sokkal érdekesebb. Leggyakrabban az úgynevezett jövedelemhelyettesítést vizsgálják, az induló nyugdíjat a nyugdíjazást megelőző utolsó jövedelemhez viszonyítva. Ez a mutató korrekt választ adhat arra, fenntartható-e a nyugdíjasnak az aktív kor végén elért életszínvonala. Az ebben az értelemben vett jövedelemhelyettesítést gyakran az életpálya kisimításaként (*smoothing*) emlegetik.

Az így kreált indikátor azonban nem mutatja, hogy a megállapított ellátás összességében – a társadalom normái szerint – magasnak vagy alacsonynak tekinthető-e. Erre akkor kaphatunk választ, ha a nyugellátást valamilyen átlaghoz – az átlagos jövedelemhez vagy akár az átlagos nyugdíjösszeghez – viszonyítjuk.

Ha az induló nyugdíj szerepel a jövedelemhelyettesítési mutató számlálójában, akkor az indikátor statikus jellegű marad. Ezért önmagában két értelemben sem alkalmas az időbeli folyamatok jellemzésére. Egyfelől a nyugdíj megállapítását követő években, évtizedekben az emelési szabályokon múlik, hogyan alakul – megmarad, növekszik, esetleg csökken – a nyugdíj-megállapításkori ellátási színvonal. Másfelől előfordulhat, hogy a nyugdíjszabályok vagy mindössze a makroparaméterek változása miatt évről évre azonos életpálya mellett is változik az elérhető nyugdíj színvonala. A magyar nyugdíjrendszerrel hivatásszerűen foglalkozók gyakran szembesülnek a nyugdíjba készülők kérdésével: még idén (például decemberi 31-ei hatállyal) vagy már jövőre (akár január 1-jei hatállyal) indokolt-e a nyugdíjat igényelni. Meglepőnek tűnik, de az erre spekulálóknak nemritkán igazuk van: újév körül akár egy nappal korábbi vagy későbbi nyugdíjazás valóban jelentős nyereséget/vesztiséget jelenthet.

A nyugdíjszínvonal-mutatók alapvető követelménye a számláló és a nevező egységes szemlélete, összemérhetősége. A számláló és nevező közös „mértékegységének” legnagyobb nehézsége a bruttó *versus* nettó szemlélet. Előfordulhat ugyanis, hogy a tört két „emelete” közül az egyik nettó, másik bruttó formában áll rendelkezésre. Magyarországon például a nyugdíjösszeg minden köztehermentes, tehát nettó, a járulékalapot képező (a nyugdíj számításakor figyelembe vett) jövedelem azonban bruttó

szemléletű. Ilyenkor a két adatot közös platformra kell hozni. Ez leggyakrabban a bruttó adat „nettósításával” történik: a nettó szemléletű indikátor sokkal inkább a valós élethelyzetet mutatja.

EGYÉNI NYUGDÍJSZÍNVONAL

Nyugdíjazáskori jövedelemhelyettesítés mérése

A biztosított személyek jogosultsági adataik egyeztetésénél, a nyugdíjuk megállapításakor, illetve a folyósítás során is találkozhatnak a hivatalos szervekkel. Érdeklődésük középpontjában – természetesen – nem a nyugdíjszínvonal vagy egyéb mutatószámok állnak, hanem ellátásuk összege.

Talán ez a tény a legfőbb oka, hogy a megállapítási eljárás során hivatalosan nem mérik és nem teszik közzé a nyugdíjszínvonal-mutatót. Pedig ennek információtartalma nem lenne csekély. Minden nyugdíjas kíváncsi lehet például arra, hogy induló nyugdíja mekkora hányada

- a saját (nyugdíjazás előtti vagy teljes életpályára jellemző) jövedelmének;
- az országos jövedelmi átlagnak; vagy
- a tárgyévben megállapított (vagy a teljes állományra vonatkozó) átlagos nyugdíjnak.

Az egyéni szintű jövedelemhelyettesítés mértéke tehát fontos információ. Legtöbbször meghatározza az idős kori jövedelem szintjét, a nyugdíjazáskori életszínvonal fenntarthatóságát. A nyugdíjasok azonban nem feltétlenül elégednének meg az ennek alapján kitalált és jól konstruált mutatószámok ismeretével. Sokszor teszik fel ugyanis azt a kérdést is, hogy ezt érdemelték-e ki egész életük munkájával. E szubjektív kérdés csak korlátozottan válaszolható meg a „hagyományos” (jövedelmi és ellátási adatokon alapuló) indikátorok révén. A legkorrektebb megközelítést a nyugellátási összegnek az életpályára jellemző jövedelemhez viszonyított aránya mutatná.

A teljes életpályára jellemző jövedelem a nyugdíjszínvonal nevezőjében

A nevező életpálya-jövedelmi szintre kiterjesztése azonban nem kis feladat. Például azért nem minden nyugdíjkiszámítási rendszer épül az életkezeset figyelembevételére, így Magyarországon például (főszabályként) az 1988-tól elért járulékköteles jövedelmeket számítják be. A másik fő probléma az

életpálya-jövedelmek azonos szintű értékelése. A legtöbb nyugdíjrendszerben ezt az úgynevezett valorizációs szabály teremti meg, ami lehetővé teszi a korábbi jövedelmek „felszorzását” a nyugdíjazás időpontjának színvonalára.

Az egyéni életpálya jövedelemgörbéje mind az adott személy életútjáról, mind pedig a külső környezet változásáról hordoz fontos információkat. A valóságban stacioner életpálya nem létezik. Az átlagjövedelemhez képest állandó vagy egyenletesen növekvő mértékű jövedelmet – az erre vonatkozó „elméleti” feltételezések ellenére – senki sem szerez. Az egyéni életpályák általában fordulópontokat tartalmaznak. Ezek szerencsés esetben különböző meredekségű felszálló pályákat, leggyakrabban azonban változatos, tehát sikeres és kevésbé sikeres életrészeket választanak el. A nyugdíjrendszer szolgáltatásainak és az egyéni élethelyzetek értékelését, az aktív és nyugdíjaskori életszínvonal összehasonlítását, és a nyugdíjmodellézést is nagymértékben segítheti a jellemző egyéni életpályák meghatározása. Ennek ellenére kevés ilyen vizsgálat készül, a magyar szakirodalomból kiemelendő *Hollósné–Császár* [2013] klaszterelemzésre épülő vizsgálata. E tanulmányban foglaltakkal, illetve a gyakorlati számítási módszerekkel a tanulmány későbbi részeiben foglalkozunk.

Az egyéni jövedelemhelyettesítésről teljes körű képet akkor nyerhetünk, ha a nevező mellett a számláló, tehát a nyugdíjösszeg is kiterjed a teljes nyugdíjaskori időszakra, az aktív szakaszhoz hasonlóan jelenérték-számításon alapuló technikával. Ilyen mutatót azonban jelenleg ritkán számítanak, inkább a nyugdíjasok és az aktívak aktuális jövedelmét hasonlítják össze – később bemutatjuk, hogy hogyan.

További lehetőségek

Mindezeket figyelembe véve az egyéni nyugdíjszínvonal ígéretes jövőbeli tájékoztatási eszköz. Használatának előfeltétele egyfelől a szakmai konszenzus az indikátor paramétereiben, másfelől ennek közérthető bemutatása az ellátottak számára. Természetesen a tájékoztatáshoz reális, a vonatkozó időszakot megfelelően bemutató kereseti adatot kell választani. Mindezen túlmenően az egyéni szintű indikátorok előállítására nem jár technikai problémával. Kiváló lehetőséget adnak a különböző élethelyzetek összehasonlítására, elemzésére is, mely a döntéshozatal folyamatot támogatja.

Logikus felismerés, hogy a tipikus(nak tekintett) esetekre, élethelyzetekre kalkulált jövedelemhelyettesítési mutató az egész nyugdíjrendszert jellemezheti. Ez az észrevétel az alapja a leggyakrabban használt nyugdíjindikátor, az úgynevezett elméleti helyettesítési ráta kalkulációjának.

ELMÉLETI HELYETTESÍTÉSI RÁTA – A KIINDULÓPONT

Módszertan

Az elméleti helyettesítési ráta tehát nem más, mint egy választott (jellemzőnek tekintett) életpálya alapján számított – nyugdíjazáskori – jövedelem-helyettesítési arány. Ennek számlálójában általában a jellemző életpályára kalkulált nyugdíj induló összege szerepel. A viszonyítási alap leggyakrabban a nyugdíjazást közvetlenül megelőző jövedelem.

A jellemzőnek tekintett, így valamennyi elméleti helyettesítési ráta kiszámításának alapját képező életpálya (a ráta nevezője) a folyamatos átlagjövedelem. Leggyakrabban az OECD és az Európai Bizottság által legutóbb kidolgozott módszertant idézik, amely az *EC* [2015b] elemzésben is szerepel. Ebben az elméleti helyettesítési ráta értéke az induló nyugdíj és a nyugdíjazást megelőző évi jövedelem 2 százalékkal megemelt értékének hányadosa. Az Európai Bizottság alapesetnek tekinti a helyettesítési ráta nettó és bruttó, továbbá a 65 éves kori és az úgynevezett irányadó nyugdíjazási életkori¹ nyugdíjazás feltételezésével számított értékeit is.

Az alapesetektől kiindulva határozhatók meg a további élethelyzetek is. A vizsgálatok kiterjednek a gyermeknevelés hatásának bemutatására, valamint az előre nem látható életpálya-események – például rokkantság, munkanélküliség – miatti megszakítására is. Vizsgálandó továbbá az átlagjövedelem felét, kétszeresét, esetleg fokozatosan egyre többet keresők életpályája.

Az elméleti helyettesítési ráta alkalmazásának hatalmas előnye az egyszerűség. A mutató értéke forgatókönyvenként egy nyugdíjképlettel meghatározható. Így jelenlegi értékének kiszámítása nyilvánvaló, múltbeli és jövőbeli meghatározása során pedig legfeljebb a paraméterek rekonstrukciója vagy előrejelzése lehet kérdéses.² Az egyszerű számítási eljárás miatt alkalmazása nemcsak világszerte elterjedt, hanem egyre gyakoribb a különböző életpálya-variációkra is. Így leggyakrabban az elméleti helyettesítési rátát használják a nyugdíjszínvonalak összehasonlítására, akár egy adott nyugdíjrendszeren belül, akár nyugdíjrendszerek között. A jövőre vonatkozó előrejelzések esetében szerepe szinte kizárólagos.

¹ *Standard pensionable age, SPA*. Jelentése: a legfiatalabb életkor, amikor a nyugdíjazás másúsz alkalmazása nélkül lehetséges.

² Mégis előfordul, hogy valamelyik ország szakértői nem tudják elvégezni, vagy nem vállalják az elméleti helyettesítési ráta előrejelzését. Ennek oka éppúgy lehet a nyugdíjrendszer bonyolultsága, mint a rendelkezésre álló adatok (például az átlagos jövedelem a megállapítás előtti 40 évben) bizonytalansága.

Az elméleti életpályák és a gyakorlat

Az egyszerű kiszámításnak és összehasonlítási lehetőségnek azonban nagy ára van. Sokszor jogosan kérdőjelezzük meg az elméleti helyettesítési ráta (*TRR*) reprezentatív jellegét, tehát azt, hogy valójában mennyire alkalmas a nyugdíjrendszer jellemzésére.

Csak az egyik hiányossága mutatónak, hogy alapfeltételezése, tehát egy teljes életpálya átlagjövedelem-pályája soha sehol nem létezett. Könnyen belátható: az eltérések szinte biztosan nem egyenlítik ki egymást az elméleti helyettesítési ráta számításakor. Nemcsak a jövedelmipálya-feltételezés, hanem az egyéb paraméterek használata is problémákat vethet fel. A nyugdíjazási életkorra, illetve a jogszerző időre jellemzően szintén az átlagos értéket feltételezik, annak ellenére, hogy ezek statisztikai adatai néha nem egyértelműek, vagy gyakran változnak. Ennek követése átláthatatlanná tenné a számítást.

A helyettesítési ráta közzététele nem könnyíti meg annak a nyugdíjazás előtt álló személynek a helyzetét sem, aki ennek alapján szeretne – jövedelme figyelembevételével – nyugdíjára következtetni. A mutató nem tudja figyelembe venni az egyéni pályák sokféleségét, az egyes esetek eltérését a kiválasztott életpályáktól. „Cserébe” a szakértőknek kiváló elemzési témát szolgáltat az elméleti helyettesítési ráta és az egyéni nyugdíjszínvonal különbözősége.

A standardizált paraméterek közül szakmai körökben a legnagyobb vitát az azonos élethelyzet – összehasonlíthatóság érdekében alkalmazott – feltételrendszere váltotta ki. Ez az OECD és az Európai Bizottság korábbi értelmezése szerint azonos szolgálati idő (alapeset: 40 év) és azonos nyugdíjazási életkor (65 év) alkalmazását is jelentette.³ Különösen az utóbbi alkalmazása okozhatott torzítást, hiszen az egyes országok – eleve eltérő – nyugdíjazási korcentruma alatti, illetve feletti nyugdíjazás jelentős büntetéssel/jutalmazással (málusz/bónusz) is járt.

Magyarországon az általános nyugdíjazási korcentrumnak tekintett 65 éves életkorban megállapított ellátás (egészen 2013-ig) három évvel meghaladta az irányadó nyugdíjkorhatárt. Így (a korhatár betöltése óta eltelt időben folyamatos jogviszony esetén) ennek alkalmazása 18 százalékos bónuszt eredményezett, annak ellenére, hogy ilyen élethelyzet a valóságban csak

³ Ennek korábbi erőltetése azért is volt furcsa, mert az egyes országok eltérő foglalkoztatási, jövedelmi és demográfiai viszonyaiból adódó élethelyzet-eltéréseket értelemszerűen nem kezeli néhány paraméter – egyes országok sajátosságait figyelmen kívül hagyó – kényszerű egységesítése.

marginálisan fordult elő. Ez a torzítás jelentősen megkérdőjelezte az elméleti helyettesítési ráta hitelességét, az összehasonlítás értelmét.

Az elmúlt években kedvező változások történtek, az *EC* [2015b] számításai már ebben a szellemben készültek. A viták során nagy hangsúlyt kapott – a paraméterek nominális megfelelése helyett – a jellemző feltételek alapján számított értékek összehasonlítása. (Mivel elméleti helyettesítési rátáról van szó, ez esetben sem cél a szolgálati idő és a nyugdíjazási életkor statisztikai átlagának használata.)

EMPIRIKUS JÖVEDELEMHELYETTESÍTÉS SZÁMÍTÁSA

Az elméleti helyettesítési ráta kalkulációjához használt átlagos értékek tehát – kisebb-nagyobb mértékben, de – elkerülhetetlenül torzított jövedelemhelyettesítési információt mutatnak. Az egyre részletesebb, jobb minőségű és szélesebb körben elérhető statisztikai adatok alapján egyre több, empirikus adatokra épülő jövedelemhelyettesítési vizsgálat készült. Ezek közös célja a lehető legpontosabb kép kialakítása a valóságos folyamatokról, az egyéni élethelyzetekről.

Empirikus adatok használata a számlálóban és/vagy a nevezőben

Az empirikus jövedelemhelyettesítési kutatások, elemzések döntő többsége nem a módszertani kritikára koncentrálnak, de egy részük az elméleti helyettesítési ráta esetlegességére vonatkozó kritikát is megfogalmaz. *Chybalski–Marcinkiewicz* [2016] tanulmánya például alkalmatlannak tartja a helyettesítési rátát nemzetközi összehasonlításhoz. Helyette az úgynevezett összetett nyugdíj-megfelelőségi indikátor (*synthetic pension adequacy indicator*) használatát javasolja. Ez a nyugdíjasok úgynevezett relatív mediánjövedelmének⁴ és a leszakadást jellemző AROP mutatónak a hányadosa.⁵ Értéke tehát a nyugdíjasoknak az aktívak jövedelméhez viszonyított jövedelmével egyenesen arányos, és fordítottan a szegénységi rátával. A szerzőpáros érvelése szerint ez a mutató felel meg a legfontosabb kritériumoknak: így többek között alkalmas a jövedelemhelyettesítés és a szegénység mérésére, továbbá nemzetközi összehasonlításra is. (Ráadásul anélkül, hogy az alapadatokat standard formában

⁴ A 65 év felettiek, illetve az ezen életkor alattiak úgynevezett mediánekvivalens (háztartásonként számított) jövedelmének hányadosa.

⁵ Az egyes jövedelmi csoportokon (időskorúak esetén általában a 65 évet betöltött korosztályon) belüli leszakadást mérő legfontosabb mutató (*at-risk-of-poverty*, AROP).

kellene előállítani.) *Chybalski–Marcinkiewicz* [2016] kísérlete informatív és kiválóan felépített, a javasolt indikátor széles körű alkalmazhatósága azonban az összetettség miatt kérdéses.

Kifejezetten az esetlegesség korrekciója a kiindulópontja *Biggs–Springstead* [2008] tanulmányának is. A szerzők az elméleti helyettesítési ráta (*TRR*) számlálóját (megállapított nyugdíj) változatlanul hagyva különböző nevezők kalkulációjával számítják a jövedelemhelyettesítést. Vizsgálatuk az Egyesült Államok társadalombiztosító intézményének (*The United States Social Security Administration*) adataiból képzett mintára épül, az elemzést mikroszimulációs modellkörnyezetben végezték el. Az eredmények igazolják, hogy az életpálya teljes (jelenérték-kalkulációval, bér-, valamint inflációs igazítással kalkulált) jövedelmi pályájához viszonyított nyugdíjszínvonal jelentős mértékben eltér a „klasszikus” (utolsó jövedelemhez viszonyított) eredménytől.

A levezetés (természetesen: adott környezetben) meggyőzően igazolja, hogy az utolsó jövedelem nem reprezentálja az egyéni életpályát. Talán némileg meglepő, hogy az eredmények szerint a nettó helyettesítési ráta az utolsó jövedelemhez viszonyított aránya valamennyi jövedelmi csoportban meghaladja az életpálya átlagjövedelméhez viszonyított értéket. A tanulmány érdekessége, hogy a jövedelemhelyettesítésre vonatkozó hosszú távú előrejelzést is tartalmaz.

Számítás magyarországi adatok alapján

A fenti számítások egy típusát elvégeztük magyar viszonyokra, mégpedig egyes férfiak 2010-ben megállapított nyugellátására. Azért ezt a nyugdíjazási évet és nemet választottuk, mert az ebbe a csoportba tartozók életpályájáról készült a korábban már említett *Hollósné–Császár* [2013] elemzése. Ebben klaszteranalízis módszerével azonosították az 1988 óta eltelt időszak⁶ jellemző jövedelmi pályáit, jól érzékeltetve egyúttal az elméleti helyettesítési ráta (*TRR*) kiszámítása során alkalmazott feltételezések és a valóság eltérését. Tanulmányukból kiderül, hogy a jövedelmi pályák egyáltalán nem tekinthetők stacionernek, tehát a mindenkori átlagjövedelem állandó hányadának vagy ahhoz képest egyenletesen növekedőnek.

Számításunkhoz kilencet választottunk ki *Hollósné–Császár* [2013] tanulmányban figyelembe vett életpályák közül. Ezek a nyugellátás összege

⁶ Mivel a nyugdíj kiszámításakor – főszabályként – az 1988 óta elért jövedelmet veszik figyelembe, ezért az adminisztratív adatbázis általában az erre vonatkozó adatokat tartalmazza.

szerint meghatározott alsó kilenc decilis legmagasabb összegeihez, tehát a decilisek „határaihoz” (elkerülve egyúttal a legkisebb és legnagyobb összeg esetlegességét) tartozó személyek életpályái. Ezekre vonatkozóan két indikátort számoltunk ki:

1. a „klasszikus” helyettesítési rátát, tehát a havi nyugdíjösszegnek a nyugdíjazásévi nettó jövedelemhez viszonyított arányát (egyéni szinten),
2. a nyugellátás úgynevezett nyugdíjalaphoz – tehát az 1988 óta eltelt időszak nyugdíj kiszámítási folyamatában meghatározott havi nettó átlagkereseti összeghez – viszonyított arányát.

A számításhoz elengedhetetlen néhány módszertani megjegyzés. Alapvető cél, hogy azonos évek értékeit mérjük össze, tehát minden esetben a nyugdíjazás évi (2010) szintű nyugdíjat, illetve nettó jövedelmet. Ez a nyugellátásnál adott, a jövedelemkalkuláció során azonban mindkét indikátor esetében szükség lehet korrekcióra. A 2010. évi jövedelem havi nettó összege akár egy napi jövedelem esetén könnyen kiszámítható, azonban elképzelhető, hogy a nyugdíjazás évében egyáltalán nem volt a nyugdíjnál figyelembe vehető kereset. (Például azért, mert a nyugdíjazás időpontja 2010. január 1.)

Ebben az esetben a 2009. évi nettó jövedelem 2010. évi országos nettó átlagkereset-növekedéssel (6,8 százalékkal) korrigált összegét vettük figyelembe utolsó évi jövedelemként. A nyugdíjalap kiszámításakor azért kellett korrekciót alkalmazni, mert – az általános szabályok szerint – az átlagkeresetet a nyugdíjazást megelőző év, jelen esetben 2009 szintjéhez igazítottuk. Így a második mutató meghatározásakor a nyugdíjalapot is korrigáltuk a 2010. évi átlagkereset-növekedés mértékével. Ezzel már mindkét ráta (hányados) számlálója és nevezője a 2010-es szintnek megfelelő. Egy torzítást azonban nem korrigáltunk: annak hatását, hogy a nyugdíjkiszámítás során alkalmazott adószabályok némileg kedvezőbbek az szja-törvény szerintiéknél. Tehát a nyugdíjalap – a második mutató nevezője, az 1988 óta elért jövedelmek nettósított és valorizált átlaga – némileg kedvezőbb a valóságosnál. (Ennek mértéke életpályától függő, átlagosan mintegy 5 százalékos lehet.) Az eredményeket az *1. táblázat* tartalmazza.

A táblázat információtartalma több szempontból is érdekes. Áttekintve az eredményeket, szembeszökő, hogy a nyugdíj utolsó jövedelemhez viszonyított aránya – a kilencedik decilis legmagasabb nyugdíja kivételével – mindig magasabb az életpályához viszonyított aránynál, általában jelentősen. A különbség akkor is szembeszökő, ha figyelembe vesszük (az 1988-tól elért) életpályajövedelemhez viszonyított hányadosérték lefelé torzítását (a nevező „felülértékelése” miatt).

1. TÁBLÁZAT

2010-ben nyugdíjazott férfiak jövedelemhelyettesítése

Decilis	Utolsó jövedelemhez (RR_{LAST})	Életpálya-jövedelemhez (RR_{CAREER})
	viszonyított helyettesítési ráta (százalék)	
1.	92,20	74,91
2.	107,01	76,78
3.	108,31	80,53
4.	97,65	80,53
5.	109,15	82,40
6.	130,20	84,27
7.	81,69	76,78
8.	91,59	80,52
9.	56,85	74,91

Ez arra utal, hogy a kiválasztott életpályák esetén az 1987 utáni (korrigált) nettó átlagkereset jellemzően magasabb a nyugdíjazáskori jövedelem szint-jénél. A jövedelmek tehát a nyugdíjazást megelőzően „lefelé hajlanak”. Így a nyugdíjkszámítás 1988-tól elért (tehát egyre hosszabb időszak) jövedelmeire épülő módszere e példában kifejezetten kedvező a kiválasztott személyek döntő többsége esetében.

Jelen eredmények lakossági jövedelmi életpályák, illetve ellátások jellemzésére vonatkozó következtetései azonban még nem tekinthetők „erősnek”, inkább illusztrációs jellegűek. Az eredményeket további, az életpályák többségét figyelembe vevő részletes vizsgálatok erősíthetik vagy cáfolhatják meg.

Kalkuláció mikroszimulációs eszköztárral

A jövedelemhelyettesítés empirikus kalkulációja során számos más módszertani probléma is felmerül a nyugdíjazást közvetlenül megelőző jövedelem torzító hatása mellett. Ezek átfogó bemutatását tartalmazzák *Immervoll–O’Donoghue* [2002] általános módszertani kérdéseket taglaló és *Li* [2011]⁷ ír társadalom jövedelmi viszonyait átfogóan elemzéseiben. Az utóbbi tanulmány rámutat arra, hogy a klasszikus úgynevezett adójáradék (*tax-benefit*) modellekben (tehát statikus mikroszimulációs modellkörnyezetben) az empirikus helyettesítési ráta szükségszerűen alulbecsült

⁷ A tanulmány része Jinjing Li maastrichti egyetemen megvédett doktori disszertációjának. Mint arra a szerző utal, a jövedelemhelyettesítési vizsgálatok a társszerzővel közös kutatáson alapulnak.

(ellentétben az előzőkben bemutatottakkal). Ez módszertani korrekciót – a figyelembe vett háztartások szűrését vagy „reprezentatív” háztartások szerepeltetését – tehet szükségessé.

Ugyanakkor a az említett szerzők meggyőzően igazolja a mikroszimulációs modellkörnyezet elemző „erejét”. Tanulmányuk részletes eredményeket közöl a különböző – jövedelmi viszonyok, családi állapot, betegség stb. szerint megkülönböztetett – társadalmi csoportok jövedelemhelyettesítésének mértékére. Elemzésük alapján nyilvánvaló, hogy a mikroszimuláció kiváló eszközt jelenthet az empirikus jövedelemhelyettesítés jövedelemmegoszlási és leszakadási hatásainak kimutatásához, illetve jövőbeli előrejelzéséhez is.

A mikroszimulációs környezet használatának további fontos értéke a háztartási szintű vizsgálatok lehetősége. Az egyes családtípusokra gyakorolt, illetve várható gyakorlati hatások elemezhetősége elsősorban a döntéshozatali hatékonyság növelése szempontjából nagy jelentőségű.

Az empirikus jövedelemhelyettesítés nemzetközi összehasonlító vizsgálatai közül ki kell emelnünk a 13 ország eredményeit bemutató *Immervoll–O'Donoghue* [2003] tanulmányt. Az empirikus helyettesítési ráták hosszú távú előre jelzésére vonatkozó elemzéssel azonban csak elvétve találkozhatunk. Itt jegyezzük meg, hogy a magyar nyugdíjrendszer jövedelemhelyettesítésének empirikus vizsgálatáról sincs tudomásunk.

Az empirikus jövedelemhelyettesítési vizsgálatok a jövőben

A fentiekből láthattuk, a jövedelemhelyettesítés empirikus vizsgálata nemcsak árnyalja az elméleti helyettesítési ráta (*TRR*) eredményeit, hanem annál jóval pontosabb információkat szolgáltat a társadalmi folyamatokról és a nyugdíjrendszer működéséről is. Az eredmények mind a kormányzati döntéshozatali folyamatok, mind pedig a kutatások területén hasznosulhatnak a jövőben.

Az elkövetkező években azonban még nem számíthatunk arra, hogy az empirikus jövedelemhelyettesítési mutatók felváltsák az elméleti megoldást. Ennek okai összetettek. Egyfelől az empirikus módszerekre jelenleg még jellemző sokféleség kizárja egységes módszertan alkalmazását. Másfelől a statisztikai adatokon alapuló indikátor meghatározása is jóval összetettebb kérdés. Ebben az esetben legkevésbé csak egy nyugellátás-kiszámításról van szó, mint azt az elméleti helyettesítési ráta (*TRR*) esetében láthattuk, a módszertani viták sem kizárólag néhány paraméter meghatározását érinthetik.

A módszertani problémák közül ki kell emelnünk az egyéni, illetve háztartási jövedelem vizsgálatát. A jövedelemhelyettesítés alapját is jelentő mikroszimulációs jövedelemmegoszlási vizsgálatok ugyanis már nem a nyugdíjas biztosítottat, hanem – jól kialakított módszertan szerint – a háztartást tekintik a fogyasztási alapegységének (tehát háztartások jövedelmét, jövedelemhelyettesítését mérik). Ennek számítása jóval összetettebb, mint az egyéni mutatók meghatározása.

Továbbá gyakrabban vizsgálják a pénzbeli jövedelmek mellett a háztartás számára nyújtott – életminőség mérésekor szintén releváns – természetbeni szolgáltatásokat is. Erre vonatkozóan nem alakult ki még egységes mérési protokoll. Végül rá kell mutatni arra is, hogy – összetett okok miatt – a jövedelemhelyettesítés mikroszimulációs elemzése jelenleg inkább az aktuális helyzet bemutatására koncentrál, kevésbé a jövőbeli helyzet előrejelzésére.

A TELJES NYUGDÍJASÁLLOMÁNY ELLÁTÁSI SZÍNVONALA

A helyettesítési ráta ugyancsak egyértelmű és deklarált korlátja, hogy kizárólag a nyugdíjmegállapítás hatását vizsgálja. Mégpedig annak időpontjában nem foglalkozik a nyugdíjaskori életszakasszal, így a nyugdíjemelések hatásával sem. Tehát kizárólag az újonnan megállapított nyugdíjak színvonalát méri, a ráta számlálójában általában ennek értéke szerepel. Nem mutatja sem a ráta (nyugdíjazást követő) időbeli változását, sem pedig a teljes nyugdíjasállomány ellátási színvonalát. Mindössze egy adott – kétségtelenül kiemelkedően fontos – pillanatban jelzi az ellátási színvonalat.

Meg kell említeni, hogy ez a szemlélet egyáltalán nem idegen a szakterület egyre jellemzőbb szakpolitikai megközelítésétől. Eszerint a nyugdíj megállapításkori színvonalra jelenti a bérarányos járulékfizetéssel „kierde-melt” ellátást. A későbbiekben (tehát az életpálya inaktív részében) az ellátás vásárlóértékének megtartása a követendő legfőbb cél. Mindezzel együtt sem vitatható: az ellátás teljes állományi színvonalának vizsgálata adhat csak teljes információt a nyugellátások értékéről. Ez viszont a megállapítási és azt követő időszak együttes elemzését igényli. Ezt jól jellemzi a nyugdíjkifizetés tömege (volumene), amely már tartalmazza az emelések hatását. Ennek kalkulációja azonban elsősorban a fenntarthatósági számításokhoz szükséges, ezzel a következő alfejezetben részletesebben is foglalkozunk.

A helyettesítési ráta kiterjesztésének tekinthető, annak logikáját megtartó, más szempontokat is érvényesítő indikátorok bemutatása közül ki kell emelnünk az EC [2015b] elemzését. Ez a tanulmány meghatározza és

valamennyi EU-tagállamra vonatkozóan közzéteszi az összesített helyettesítési arány (*Aggregate Replacement Ratio, ARR*) mutatóját. A mutató számlálójában a 65–74 éves nyugdíjasok bruttó ellátási összegének, nevezőjében pedig az 50–59 évesek bruttó bérjüvedelmének egyéni szintű mediánértéke szerepel. Az *ARR* mutató tehát a *TRR* kiterjesztése: nem elméleti, hanem valódi (panel-) adatokon alapszik, és a nyugdíjazás pillanatának időpontját az azt követő és az azt megelőző időszakra is kiterjeszti.

Nemcsak a nyugdíjszínvonal bemutatása, hanem az *EC* [2015*b*] fenntarthatóságról szóló jelentése is tartalmaz további két mutatószámot. Ezek közül egyik az úgynevezett járadékarány (*benefit-ratio, BR*), amely az átlagos nyugellátás és a nemzetgazdasági szintű átlagjövedelem bruttó összegeinek aránya. Ez a mutató tehát a nyugellátásban részesülők és az aktív keresők jövedelmeinek arányát kalkulálja. Ennélfogva kevésbé a jövedelemhelyettesítésről, mint inkább a társadalom tagjainak jövedelemmegoszlásáról és a fenntarthatóságról (ellátások *versus* járulékfizetés alapja) informál. Egy-szerűségének ára a mutató nyers jellege: sem az egyéni életpályák jellemzőit, sem pedig a háztartási jövedelmet nem vizsgálja.

A teljesség kedvéért jelezni kell, hogy az *EC* [2015*a*], [2015*b*] kiadványok egy, az előzőktől eltérő mutatót, a bruttó átlagos helyettesítési rátát (*Gross Average Replacement Rate*, külön rövidítése nincs) is meghatároznak, amely az átlagos induló nyugdíj és az átlagos nyugdíj előtti jövedelem hányadosa. Ez a mutató fontos és érdekes, de inkább első kísérlet a nyugdíjazáskori jövedelemhelyettesítés gyakorlati értékeinek összehasonlító vizsgálatához.

Kiemelendő, hogy *ARR* és *BR* mutató is empirikus adatokon alapul. A jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó uniós statisztika (*Eurostat Statistics on Income and Living Conditions, EU-SILC*) mikroadatbázisa valamennyi tagország panelfelvételén alapul, így alkalmas összehasonlító vizsgálatra is. Hátránya, hogy az *ARR* és *BR*, valamint a *TRR* mutató révén vizsgált ellátások köre még nem teljesen összehangolt, emiatt az összehasonlítási eredményeket fenntartással kell kezelni. Ezt a tényt az EB nyugdíj-megfelelőségi jelentése is kiemeli, amikor megállapítja: az *ARR* mutató értéke a legtöbb tagországban meghaladja a teljes állományokat összehasonlító *BR* értékeket. A magyar indikátorok esetében szintén ez a helyzet, emellett a mutatók a nettó *TRR*-től is jelentősen eltérnek. (Nálunk a nyugdíj nettó jellege miatt – a bruttó mutatók számlálójában is nettó szemléletű összeg szerepel! – ez magától értetődő, más országokban azonban előfordulhat más helyzet.)

A nem összemérhető ellátási kör csak az egyik oka annak, hogy az *ARR* és *BR* mutatók használata a *TRR*-nél még jóval kevésbé elterjedt. Emellett

értelmezésük jóval összetettebb, illetve a bruttó értékek információartalma korlátozottabb. Ugyanakkor az empirikus elemzések, illetve a jövedelemhelyettesítést kiterjesztően értelmező vizsgálatok jelentősége várhatóan jelentősen növekszik az elkövetkező években.

FENNTARTHATÓSÁG MÉRÉSE A NYUGDÍJSZÍNVONAL-INDIKÁTORRAL

A nyugdíjrendszerrel kapcsolatos elemzésekben jelenleg élesen elkülönül a fenntarthatóság (finanszírozási kilátások) és az ellátási színvonal bemutatása, előrejelzése. Hangsúlyozni kell azt is, hogy a fenntarthatósági számítások történetileg korábbiak. Érdekes és messzire vezető kérdés, hogy miért előzték meg a finanszírozhatósági elemzések az ellátások színvonalára vonatkozókat. Tény azonban, hogy az utóbbi terület csak az elmúlt időszakban zárkózott fel, szerencsére egyre nagyobb lépésekkel.

Ugyanakkor nyilvánvaló a két terület szoros összefüggése. Az ellátási színvonal a jövedelemhelyettesítés, megélhetési színvonal mellett az ellátási kiadásoknak, így a nyugdíjrendszer egyensúlyának is egyik fontos paramétere.

Nyilvánvaló a két szempont közötti átváltás (*trade-off*) is, mivel a megélhetési színvonal és a költségvetési egyensúly érdekében tett intézkedések szükségszerűen ellentétes irányúak. Minél magasabb ellátást biztosít a nyugdíjrendszer, ez annál több kiadással jár és *vice versa*. Logikus igény tehát mindkét szempontból hasznosítható, egyben az átváltás folyamatát is érzékeltető indikátort kialakítani.

Jelentős előrelépés lenne olyan finanszírozási képlet alkalmazása, amelynek – leginkább az aktuális függőségi ráta, járulékmérték, nyugdíjmelési szabály, nyugdíjkorhatár mellett – egyik eleme az elfogadott nyugdíjszínvonal-indikátor. Egy ilyen képlet általános használatához (akár országok nyugdíjrendszereinek összehasonlítására) számos technikai probléma tisztázása és leküzdése lenne szükséges. Ez azonban egyelőre még távolinak tűnik, a kétfajta vizsgálat egymástól többnyire elkülönül.

A fenntarthatósági és megfelelőségi mutatók harmonizációjának szándéka határozottan megjelent az *EC [2015b]* nyugdíj-megfelelőségi tanulmányában is. A kiadvány olyan megfelelőségi mutatókat is közöl, amelyek paraméterei megegyeznek a fenntarthatósági számításoknál felhasználtakkal.

Kompozit indikátorok

A nyugdíjrendszerek átfogó – mindkét szempontot megjelenítő – jellemzésének legelterjedtebb formája jelenleg a kompozit mutatók, illetve pontszámok képzése. E mutató értéke tükrözheti, sikerült-e a fenntarthatósági és megfelelőségi szempontok közötti egyensúly hatékony megteremtése. Ugyanakkor a két tényező közötti átváltás jellemzését, mérését ezeknek az indikátoroknak a módszertana nem teszi lehetővé.

A kompozit indikátorok közül a legtöbbet használt és idézett az *Australian Centre for Financial Studies (ACFS)* nevű ausztrál intézmény és a New York-i székhelyű Mercer tanácsadó cég által kifejlesztett *Melbourne Global Pension Index*. Ennek legutóbbi eredményeit és leírását a két intézmény közös kiadványa (*ACFS-Mercer* [2015]) tartalmazza (a vizsgálat Magyarországra jelenleg még nem terjed ki).

Együttes megfelelőségi és fenntarthatósági vizsgálat lehetősége

Az indikátorok összehangolásának és együttes figyelembevételének másik irányát az *EC* [2015b] nyugdíj-megfelelőségi tanulmány mutatja be: a fenntarthatóságot jellemző indikátorok közül a korábban már említett járadékarány (*BR*) és bruttó helyettesítési arány (*ARR*) megfelelőségi mutatóként is megjelenik (a korábban kifejtettek szerint a *TRR*-rel korlátozott összehasonlítási lehetőséggel). „Egymásba ágyazott” elemzést azonban a tanulmány nem tartalmaz.

Érdeemes alaposabban is áttekinteni a nyugdíjszínvonalat és a bevételi-kiadási egyensúlyt bemutató mutatók összehangolásának nehézségét. A két szempont kapcsolata gyakran megjelenik a makroelemzésekben, a problémakörről *Simonovits* [2002] 8. fejezete átfogó képet nyújt. Az alábbiakban kifejezetten a jövedelemhelyettesítés és a fenntarthatóság képlet-szintű kapcsolatával foglalkozunk.

A fenntarthatóság fontos tényezője az ellátások GDP-hez viszonyított aránya. A GDP-arányos ellátások és a GDP-arányos bevételek különbsége az egyes években klasszikus eszköz a fenntarthatóság jellemzésére. A mutató könnyen kiszámítható, és a finanszírozhatóság szempontjából is kulcsfontosságú információt hordoz: a nyugdíjcélú újraelosztás gazdasági erőforrásokhoz viszonyított arányát. A nyugdíjszínvonalat azonban nyilvánvalóan nem jellemzi.

A feladat adott: a nyugdíjkiadás/GDP mutató átrendezése annak érdekében, hogy a helyettesítési ráta (a leggyakrabban használt

jövedelemhelyettesítési mutató) ennek egy tényezője legyen. A levezetéssel kapcsolatban vegyünk figyelembe néhány előzetes megjegyzést:

- a) nem az elméleti, hanem a tényleges életpályákat, tehát az empirikus adatokat tekintjük kiindulópontnak, ami önmagában is erős feltételezés;
- b) kizárólag az öregségi nyugellátásokat vesszük figyelembe;
- c) az ellátások és a jövedelem bruttó, illetve nettó jellegével – ezek összehangolásának technikai problémáival – nem foglalkozunk.

Írjuk fel a t -edik évi nyugdíjkiadás/GDP arányt a következő formában:

$$\frac{V_t^{nyd}}{GDP_t} = \frac{\overline{\ddot{O}}_t^{nyd}}{\overline{\ddot{O}}_t^{jöv}} \times \frac{LTSZ_t^{nyd}}{LTSZ_t^{jöv}} \times \frac{V_t^{jöv}}{GDP_t},$$

ahol:

V_t^{nyd} és $V_t^{jöv}$: a nyugdíjkiadás és a járulékalapot képező jövedelem volumene a t -edik évben,

GDP_t : a GDP folyó áron a t -edik évben,

$\overline{\ddot{O}}_t^{nyd}$ és $\overline{\ddot{O}}_t^{jöv}$: az országos átlagnyugdíj és az átlagjövedelem összege a t -edik évben,

$LTSZ_t^{nyd}$ és $LTSZ_t^{jöv}$: a nyugdíjasok és a (járulékalapot képező)jövedelmet szerzők havi átlagléttszáma a t -edik évben.

Az átalakított képletben az első szorzótényező a már bemutatott járadékarány mutató (BR), a második a függőségi ráta egy formája, míg a harmadik a járulékköteles jövedelem és a GDP hányadosa. A jövedelemhelyettesítési hányad az első szorzótényezőbe illeszthető be, ez azonban a gyakorlatban igen nehéz feladat.

A t -edik évben nyugdíjazottak átlagos helyettesítési rátája ugyanis az induló nyugdíj és a nyugdíjazáskori jövedelem hányadosa. Ezzel szemben a BR mutató valamennyi t -edik évi (különböző években nyugdíjazott, az azóta végrehajtott emelésekkel növelt összegű ellátásban részesülő) nyugdíjas átlagos ellátásának, és valamennyi jövedelemszerző átlagos jövedelmének hányadosa. Tehát nem kizárólag a jövedelemhelyettesítést – a nyugdíjkiszámítás során elért ellátási színvonalat – jellemzi, hanem számos egyéb tényező hatását is. E két érték összehangolása – utóbbi levezetése az előbbiből, a gyakorlatban is értelmezhető komponensek révén – további vizsgálatokat és elemzéseket igényel.

Kitérő – a nyugdíjrendszer hosszmetzeti egyensúlyának mutatója

A keresztmetzeti finanszírozhatóság mellett fontos vizsgálati szempont a hosszmetzeti egyensúly, tehát a hozzájárulások (járulékfizetés) és a szolgáltatási kifizetések összehasonlítása. Ez tehát egy harmadik típusú mutató, egyéni szempontból nem a jövedelemhelyettesítést, hanem az ár/érték arányt méri. A nyugdíjrendszer korrektségének (*fairness*), illetve a jövedelemátcsoportosításnak a mérésére alkalmas.

A legjobban kidolgozott ilyen mutató az – Európai Aktuáriusi Társaság által javasolt – egyéni finanszírozási ráta (*Individual Funding Ratio, IFR*): a kifizetett összes nyugdíj és a befizetett összes járulék nyugdíjazáskori jelenértékeinek hányadosát tartalmazó mutató megkonstruálása *Chris Daykin, Marianna Papamichail és Costas Stavrakis* nevéhez fűződik. Elképzelésüket az Európai Bizottság legújabb nyugdíj-megfelelőségi jelentése is bemutatja (*EC [2015b]*). Az *IFR* használhatósága, előnyei mind az egyéni, mind az ellátórendszer szempontjai tekintetében nyilvánvalók: alkalmas mind elméleti, mind gyakorlati esetek vizsgálatára, valamint a felosztó-kirovó és a tőkefedezeti rendszerek jellemzésére is. Ennek ellenére gyakorlati alkalmazása jelenleg még ritka.

ABSZOLÚT NYUGDÍJSZÍNVONALAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A nyugdíjszínvonal-indikátorok bemutatásának vége felé az olvasónak joggal lehet némi hiányérzete. Ez minden bizonnyal azon alapszik, hogy bár nagyon érdekes a relatív mutatók problémaköre, ezek egyes élethelyzetek, illetve országok közötti összehasonlítása, ez nem alkalmas az abszolút jövedelmi szintek különbségének feltárására.

Mint láthattuk a *TRR* alapformulája a saját életpálya korábbi szakaszának jövedelméhez viszonyít. A mutató átlagjövedelemhez viszonyító módosított formája az országon belüli eltérésekről hasznos információkat szolgáltat, országok közötti összehasonlítást azonban így sem tesz lehetővé.

Érthető az elemzők ódzkodása az abszolút nyugdíjszínvonal összehasonlításától. A nyers összehasonlítások eredményei alapjaikban kérdőjelezhetők meg az árszínvonal (vásárlóerő-paritás), az ellátórendszerek valamint a fogyasztási szerkezet eltéréseinek figyelmen kívül hagyása esetén. Ezek közül a vásárlóerő-paritás a legkönnyebben teljesíthető feltétel, erre építve Magyarországon Központi Statisztikai Hivatal rendszeresen közzéteszi az abszolút nyugdíjszínvonal Európai Unió összehasonlításának

eredményeit (KSH [2015]). Ezek alapja az Eurostat ESSPROS (*European System of Integrated Social Protection Statistics*) adatbázisának ellátáskiadási és létszámadata. A 2012-es adatok alapján a KSH vizsgálata az alsó harmad felső határára helyezi Magyarországot. Ennek az eredménynek a közreadása abból a szempontból is fontos és tanulságos, hogy a jövedelemhelyettesítési mutatók alapján Magyarország általában az európai élmezőnyben szerepel.⁸ A KSH kiadványa az európai uniós országok nyugdíjrendszereinek aggregált helyettesítési ráta (*ARR*) értékeit is közzéteszi (KSH [2015] 6. o. 4. ábra). Az abszolút és a relatív mutatók együttes szerepeltetése már megfelelően árnyalt képet mutathat.

Az abszolút nyugdíjszint közreadása helyett az elemzések leggyakrabban jövedelemegoszlási vizsgálatokkal (például Gini-mutató), valamint leszakadási és szegénységi indikátorok (AROP, deprivációs mutató) összehasonlításával jellemzik egy adott ország relatív helyzetét. A jelenlegi kutatási irányok alapján a jövőben is inkább e területeken várhatók olyan módszertani fejlesztések, amelyek lehetővé teszik az egyes országokban élő nyugdíjasok jövedelmi helyzetének összehasonlítását.

NYUGDÍJSZÍNVONAL-MUTATÓK MAGYARORSZÁGON

Az eddigiekben bemutatott mutatóknak a magyar társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben kiszámított értékei élesen jelzik a mérőszámok sokféleségét, eltérő jelentését. A 2. táblázatban nagyrészt a már kiszámított és publikált értékeket foglaltuk össze.

A táblázatban szereplő indikátorérték-eltérések jól érzékeltetik, miért kell óvatosnak lenni azok értékelése során. Az egyik fontos kapcsolódó tényező a nettó, illetve bruttó szemléletű mutatók eltérése. Az *ARR*, *BR*, illetve bruttó összesített helyettesítési ráta (*Gross Aggregate Replacement Rate*) indikátorok a többinél egyértelműen alacsonyabb értéke jelentős részben a nettó szemléletű számláló és bruttó nevező következménye. Az eltérést ráadásul erősíti, hogy a számláló és a nevező is „távolabb” kerül a nyugdíjazás időpontjától.

Az első sorban lévő érték a 65 éves életkorban kalkulált elméleti helyettesítési ráta kiemelkedően magas. Ennek oka, hogy – a korábban már leírtak szerint, vitatható, de egyre kevésbé alkalmazott módszertan

⁸ Sőt a leszakadást jellemző AROP tekintetében Magyarország elmúlt időszakban mért 5 százalékos alatti értéke a legalacsonyabb, tehát a legkedvezőbb.

2. TÁBLÁZAT

Nyugdíjszínvonal-indikátorok a magyar társadalombiztosítási nyugdíjrendszerben

	Érték
<i>EC [2015b], a számítás naptári éve: 2013 (százalék)</i>	
Elméleti helyettesítési ráta (<i>TRR</i>)	
– átlagpálya, nyugdíjazás 65 évesen,	100,8
– átlagpálya, nyugdíjazás korhatáron	85,4
Összesített helyettesítési arány (<i>ARR</i>) (százalék)	61,0
Járadékarány (<i>BR</i>) (százalék)	40,8
Bruttó összesített helyettesítési ráta (százalék)	33,0
Leszakadási mutató 65 év felettiekre (<i>AROP</i>) (százalék)	4,4
<i>KSH [2015], a számítás naptári éve: 2012, PPS¹</i>	
A nyugellátás átlaga vásárlóerő-paritáson	5000–9999
<i>Saját számítás, ONYF adatok alapján, a számítás naptári éve: 2014 (százalék)</i>	
2014. évi új öregségi nyugdíjak átlagos jövedelemhelyettesítése az utolsó évi jövedelmek átlagához viszonyítva, ²	80,0
2014. évi új öregségi nyugdíjak átlagos jövedelemhelyettesítése a tárgyévi országos nettó átlagjövedelemhez viszonyítva,	70,1
2014. évi új öregségi nyugdíjak átlagos jövedelemhelyettesítése a nyugdíjalapok átlagához viszonyítva, ^{2,3}	81,1

¹ Az EU-n belüli összehasonlítások érdekében az egy öregségi nyugdíjra jutó éves nyugdíjösszeg vásárlóerő-egységben, azaz PPS-ben (*Purchasing Power Standard*) van megadva, ennek vásárlóereje ugyanakkora, mint 1 euróé az EU-ban átlagosan. Ezáltal kiküszöbölhető az egyes országok eltérő árszínvonalának hatása. Magyarország az EU-tagállamok között az utolsó harmad felső határán helyezkedik el.

² A nevezőben a 2013. évi érték 2014. évi nettó átlagkeresetindexszel (103,0) korrigált értéke szerepel.

³ A nevezőben a nyugdíjalap degressziós beszámítási szabály szerint csökkentett értéke szerepel.

szerint – ebben az esetben 18 százalékos bónuszt tartalmaz a kalkuláció. Közvetlenül nem, de az alkalmazott módszertan alapján látható az (európai élvonalba tartozó) relatív és (inkább alacsonynak számító) abszolút nyugdíjszínvonal eltérése is.

E táblázatban azonban az egymáshoz közeli eredmények talán még érdekesebbek. Akár meglepő is lehet, hogy a *TRR* Európai Bizottság által közzétett, nyugdíjkorhatáron számított (2013. évi) elméleti értéke nem tér el nagymértékben a (2014-es, az utolsó jövedelemhez viszonyító) empirikus eredményektől. Ennek hátterével kapcsolatban azonban jelezni kell, hogy valójában mind a számláló (nyugdíjösszeg), mind pedig a nevező (utolsó jövedelem) elmarad az elméleti számításokhoz használt értékektől. Érdekesebb, hogy a megegyező számlálónak (az

induló átlagnyugdíjnak) az utolsó jövedelemhez, illetve a nyugdíjalaphoz (1988-tól elért jövedelmek valorizált átlaga) viszonyított értékei közel azonosak. Ez arra utal, hogy – legalábbis a 2014-es számítási évben – az utolsó jövedelem viszonylag jól tükrözi az új nyugdíjasok jövedelmi pályájának 1988–2013 közötti időszakát.

A figyelmes olvasónak feltűnhetett, hogy ez utóbbi eredmény nincs összhangban az *I. táblázat* eredményeivel. (Amelynek következtetése szerint az életpálya mint nevező szignifikánsan magasabb, alkalmazásával tehát következetesen kisebb ráta adódik.) Ez azt jelezheti, hogy a nyugdíj előtt álló korosztályok nettó jövedelme 2010–2014 között az átlagosnál (amely az életkezeset-ráta változását határozza meg) jóval nagyobb mértékben növekedett.

ÖSSZEFOGLALÁS

A nyugdíjazáskori jövedelemhelyettesítés mérésére leggyakrabban alkalmazott elméleti helyettesítési ráta – *TRR* – indikátor sokszor éles kritika tárgya. Emiatt sok javaslat fogalmazódott meg már a nyugdíjrendszert pontosabban jellemző mutató használatára is. Jelenleg azonban még nem látzik egyértelmű trónkövetelő. Pedig számos ígéretes kísérlet már túllép a *TRR* egy-egy hiányosságán, és jobb vagy pontosabb információkkal szolgál. Ennek ellenére egyik mutató sem terjedt még el széles körben.

Ennek legfontosabb oka talán az, hogy a továbbfejlesztési javaslatok – értelemszerűen – egy-egy hiányosság kiküszöbölésére koncentrálnak. Így

- empirikus folyamatok feltárását lehetővé tevő módszertanra (mikroszimuláció);
- az újonnan megállapított nyugdíjak helyett a teljes nyugdíjasállomány ellátási színvonalának vizsgálatára;
- a nyugdíjrendszer fenntarthatóságát is jellemző indikátorok használatára;
- a relatív (jövedelemhelyettesítést mérő) mutató helyett abszolút megélhetési szint kimutatására.

Ezek mind fontos, méltánylandó eszközök. A *TRR*-hez képest azonban csak egy, legfeljebb két területen jelentenek előrelépést. Az egyes problémák rendezése ugyanis sokszor egymással össze nem hangolható lépéseket igényel, eleve kizárva a „globális” megoldást. Ráadásul a javasolt megoldások az elméleti helyettesítési ráta (*TRR*) meghatározásánál jóval összetettebb eszközöket igényelnek, amelyek szintén lassítják terjedésüket.

A nyugdíjszínvonal mérésének protokollja azonban nagy valószínűséggel nem lezárt ügy. A módszertan fejlődésével így a jövőben talán tisztábban láthatjuk a nyugdíj szolgáltatások tényleges értékét.

Az eszközök sokfélesége pedig jelentős előnyökkel is jár. Többek között akár a hazai nyugdíjrendszer jövőbeli, több szempontú elemzésének keretében is szolgálhat. Ha ez megvalósul, ez lehet a legnagyobb hozzájárulás a mérőszámok áttekintésének.

HIVATKOZÁSOK

- ACFS-MERCER [2015]: Melbourne Mercer Global Pension Index, <http://www.globalpensionindex.com/wp-content/uploads/Melbourne-Mercer-Global-Pension-Index-2015-Report-Web.pdf>.
- BIGGS, A. G.–SPRINGSTEAD, G. R. [2008]: Alternate Measures of Replacement Rates for Social Security Benefits and Retirement Income. *Social Security Bulletin*, Vol. 68 No. 2.
- CHYBALSKI, F.–MARCINKIEWICZ, E. [2016]: The Replacement Rate: An Imperfect Indicator of Pension Adequacy in Cross-Country Analyses. *Social Indicators Research*, Vol. 126. No. 1. 99–117. o. <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-015-0892-y>.
- EC [2015a]: The 2015 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013–2060). European Commission, *European Economy*, 3. http://europa.eu/epc/pdf/ageing_report_2015_en.pdf.
- EC [2015b]: The 2015 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU. European Commission, ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14529&langId=en és <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=14545&langId=en>.
- HOLLÓSNÉ MAROSI JUDIT–CSÁSZÁR GYULA [2013]: 2010-es új öregségi és öregségi jellegű nyugdíjas férfiak éves bruttó kereseteit jellemző pályák vizsgálata. Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, Budapest, https://www.onyf.hu/m/pdf/Statisztika/2010-es_uuj_oeregseegi_ees_oeregseegi_jelleguue_nyugdiijas_feerfiak_eeves_bruttoo_kereseteit_jellemzooe_paalyaak_vizsgaalata.pdf.
- IMMERVOLL, H.–O'DONOGHUE, C. [2002]: Welfare benefits and work incentives: an analysis of the distribution of net replacement rates in Europe using EUROMOD, a multi-country microsimulation model. *EUROMOD Working Paper*, EM4/01. <https://www.iser.essex.ac.uk/research/publications/working-papers/euromod/em4-01.pdf>.
- IMMERVOLL, H.–O'DONOGHUE, C. [2003]: Employment Transitions in 13 European Countries. Levels, Distributions and Determining Factors of Net Replacement Rates, *CESifo Working Paper*, No. 1091. <http://www.cesifo-group.de/portal/>

- page/portal/DocBase_Content/WP/WP-CESifo_Working_Papers/wp-cesifo-2003/wp-cesifo-2003-11/cesifo1_wp1091.pdf.
- KSH [2016]: Nyugdíjak és egyéb ellátások, 2015. Központi Statisztikai Hivatal, 2015. január. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/orsz/nyugdij/nyugdij15.pdf>.
- LI, J. [2011]: Dynamic Microsimulation for Public Policy Analysis. Boekenplan, Maastricht.
- SIMONOVITS ANDRÁS [2002]: Nyugdíjrendszerek. Tények és modellek. Typotext, Budapest.